

Plukovník Ing. František Valach, CSc.

Odezvy na nové bezpečnostní prostředí

Následující pojednání vychází z faktu, že Organizace severoatlantické smlouvy zvládla adaptaci na nové bezpečnostní prostředí a je stále rozhodující institucí ve strategických záležitostech bezpečnosti a obrany Evropy. Otázkou zůstává, zda-li si Aliance své dominantní postavení jako základní bezpečnostní organizace udrží i v příštím období. Článek v první části charakterizuje hlavní bezpečnostní úkoly Aliance a v druhé analyzuje nejpodstatnější požadavky na alianční síly. Závěrečná část naznačuje výchozí postavení budoucí Aliance v kontextu formování společné evropské bezpečnostní a obranné politiky Evropské unie (CESDP - Common European Security and Defence Policy).

* * *

Po bipolárním rozdělení Evropy v období studené války proběhly v posledních deseti letech v Evropě hluboké politické změny, které vytvořily rámec nového bezpečnostního prostředí. Proměny, podporované procesy v oblasti kontroly zbrojení a odzbrojení, upevnilly stabilitu a bezpečnost, předvídatelnost, a tím i vzájemnou důvěru mezi státy. V nově vzniklých podmínkách se vedle NATO profiluje v Evropě druhý hlavní bezpečnostní pilíř - Evropská unie. Tato realita podněcuje diskuze v politických i vojenských kruzích. Hovoří se například o neujasněných otázkách kooperace obou evropských bezpečnostních složek, jejich financování, neobvyklých pravidlech plánování a jiných komplikovaných součinnostních otázkách.

Alianční strategie v nových podmínkách

Principiální strategické otázky spojeneckých zemí Severoatlantické smlouvy se trvale koncipují na základě exaktních informací uvedených ve „Strategické koncepci Aliance“. V dubnu 1999 tento koncepční a veřejnosti dostupný vojenskopolitický materiál schválili hlavní političtí a vojenští představitelé států NATO ve Washingtonu na vrcholném jednání Severoatlantické rady.

Spojencům se podařilo novelizovat generální strategii, která nahradila starší alianční koncepci z roku 1991. Její zastaralé principy již neodpovídaly hlubokým politickým změnám, jakož i celkovému vývoji bezpečnostního prostředí posledního období. Členské státy Aliance se tímto jednáním včas přizpůsobily vzniklé situaci a v nových podmínkách spolehlivě zajišťují obranu svých zemí. Opětovně naplňované bezpečnostní úkoly v duchu novelizované strategické koncepce již nesporně potvrzují platnost původního poslání Aliance.

Nové alianční bezpečnostní úkoly představují složitý komplex problémů. Podle ustanovení Strategické koncepce Aliance se k bezpečnostním úkolům řadí vlastní **bezpečnost, konzultace, odstrašování a obrana.**

Pod pojmem **bezpečnosti** vidí Aliance primární úkoly související s formováním nezbytných základních elementů stabilního euroatlantického bezpečnostního

prostoru, založeného na zdokonalování institucionálních demokratických principů, a především prosazení mírového řešení konfliktů.

Z hlediska posouzení důležitosti mezi nejvýznamnější bezpečnostní alianční úkoly patří nepochybně **konzultace**. Vyjednávání slouží podle ustanovení článku 4 Severoatlantické smlouvy k rozhodujícímu transatlantickému fóru a k aliančnímu vystupování v jakýchkoli otázkách týkajících se jejich životních zájmů. To znamená i možného vývoje představujícího ohrožení bezpečnosti členských států. Účelem konzultací je dosáhnout odpovídající koordinaci úsilí v okruhu společných zájmů.

K bezpečnostním úkolům se dále řadí opatření související s odstrašováním a obranou. **Odstrašování** v pojetí článků 5 a 6 Severoatlantické smlouvy znamená zajistit spolehlivou obranu proti jakékoli hrozbě agrese, proti kterémukoli členskému státu NATO. Realizace uvedených opatření zajišťuje trvalou bezpečnost a stabilitu euroatlantické oblasti a řeší navazující hlavní úkoly obrany. Těmito **úkoly obrany** se rozumí základní strategické cíle obrany Aliance, spočívající ve sféře krizového řízení. To znamená, že jsme připraveni se spojenci, případ od případu a na základě konsenzu, podle článku 7 Severoatlantické smlouvy, přispívat podle situace a stavu k účinné prevenci konfliktů a aktivně se angažovat v krizovém řízení.

S řešením úkolů v rámci Aliance úzce souvisí tzv. partnerství. Partnerství v aliančním pojetí patří mezi hlavní bezpečnostní úkoly. Se spojenci v této oblasti podporujeme pevné přátelství, širokou spolupráci a dialog s ostatními zeměmi euroatlantického regionu s cílem zvýšit průhlednost, vzájemnou důvěru a schopnost partnerů podílet se na společných akcích s Aliancí.

V souladu s principy partnerství a podle ustanovení Charty OSN, respektuje Aliance při naplňování svého poslání a hlavních bezpečnostních úkolů, legitimní bezpečnostní zájmy ostatních zemí a v prvním pořadí usiluje o mírové řešení krizí a konfliktů. V tomto duchu Aliance prosazuje mírové a přátelské mezinárodní vztahy a podporuje demokratické instituce. Souvisí s tím i její přesvědčení, že není nepřitelem žádné země ani regionu a naopak. Toto je samozřejmě nejvýznamnější mínění i České republiky, zakotvené nyní v novelizovaných strategických dokumentech státu. K nim se například řadí i trvale platné alianční hodnoty spočívající v tom, že Česká republika patří v Alianci mezi země nevlastnící jaderné zbraně. Nevyrábíme je, neskladují se, a ani nerozmisťují na území České republiky.

Přesto sdílíme a podporujeme názor ostatních zemí Severoatlantické smlouvy, že ... *„hlavní význam existujících jaderných sil Aliance je politický. Jejich základním posláním je udržet mír a zabránit násilí a válce. Jaderné zbraně budou i v budoucnu hrát odstrašující roli“*

Sdílíme také mínění všech členských zemí, že jaderné zbraně stále náleží a budou patřit ve 21. století k prostředkům, jež podporují udržení míru ve světě.

ČR a jaderné prostředky Aliance

ČR nepatří v Alianci k jaderným státům. I dnes platí v Alianci dřívější rozhodnutí založené na zásadě 3 × NO (tj. zásadě, že na území tří nových členských států nebudou umístěny jaderné zbraně). Nicméně ČR je jako řádný a plnohodnotný člen Severoatlantické smlouvy solidární se spojenci, kteří jaderné zbraně vlastní. Solidarita

sdílení úkolů v tomto ohledu pomáhá zapojení ČR do procesu odstraňování destabilizujících jevů. Tímto způsobem ČR v duchu bezpečnostních principů Aliance posiluje demokratický vývoj ve světě. Solidarita v tomto ohledu přispívá také k celkové spojenecké soudržnosti. Existence jaderných zbraní je dnes realitou, kterou tudíž státy NATO musejí předjímat.

Skutečnost, že jsou dnes alianční státy nuceny disponovat byť jen omezenými jadernými silami nezapřičiňuje, že je některé režimy či regiony nekontrolovatelně získávají a rozšiřují. Státy NATO nejsou v tomto ohledu příčinou jejich proliferace. Naopak, stále pokračující šíření jaderných, biologických a chemických zbraní a zdokonalování možností jejich přenášení na cíl, spojence zneklidňuje. Projevem vážného znepokojení jsou viditelné kroky na poli kontroly zbrojení a odzbrojení a intervence proti šíření zbraní hromadného ničení.

V jaderném odzbrojení od roku 1991 spojenci iniciovali a realizovali řadu reálných kroků, které obrážejí bezpečnostní situaci po studené válce. Zredukovali jaderné zbraně o 85 % v souladu se smlouvami START, přijali opatření související s podepsáním Smlouvy o úplném zákazu jaderných zkoušek, neomezeném a bezpodmínečném prodloužení Smlouvy o zákazu šíření jaderných zbraní (*NPT - Non-Proliferation Treaty*) a přistoupení Běloruska, Kazachstánu a Ukrajiny jako bezjaderných států k této smlouvě a vstup v platnost Úmluvy o chemických zbraních. Odezva na nové politické prostředí zahrnuje vedle výrazné redukce typů a počtů substrategických sil NATO úplné vyřazení všeho jaderného dělostřelectva a jaderných střel krátkého dosahu odpalovaných ze země. Podstatnou redukcí odpovídající politickému uvolnění je výrazné snížení pohotovostních kritérií pro jaderné síly a ukončení pevných plánů jaderných kontingentů v mírové době.

Hrozba šíření zbraní hromadného ničení a alianční úkoly

Existují další vyhlídky na úspěch v kontrole zbrojení v oblasti jaderných, chemických a biologických zbraní. Nicméně reálně existující silné jaderné síly mimo Alianci představují vážný faktor ohrožení, s nímž musí Aliance kalkulovat při zajišťování bezpečnosti a stability v euroatlantickém prostoru.

Přes dosažení pokroku v posílení mezinárodního režimu nešíření jaderných zbraní, hlavní výzvy ohledně zákazu jejich šíření zůstávají. Myslím si, že v tomto ohledu nepomáhají různá (bohudík ojedinělá) prohlášení některých i aliančních politiků směrem k překotné a nerozvážené jednostranné likvidaci jaderných zbraní. Takové gesto je za neustálé hrozby jejich použití zcela neuvážené. Požadavek jaderného odzbrojení je za současných okolností, podmínek a situace, i při největší vůli neuskutečnitelný. Podle mého osobního názoru by jednostranné jaderné odzbrojení mohlo vytvářet přímou vojenskou hrozbu občanům Aliance, jejímu území a silám. Nekontrolovatelná proliferace jaderných zbraní existuje navzdory úsilí o účinnou prevenci, omezení a zabránění šíření.

Mnohá fakta nasvědčují, že některé státy a celé regiony si nadále osvojují nebo se pokoušejí osvojit jaderné, biologické a chemické zbraně a prostředky jejich přenosu na cíl. Komodity a technologie, které souvisejí s výrobou nebo by mohly být využity ke kompletování zbraní hromadného ničení a jejich nosičů, se stávají v dnešní době

vyspělých technologií dostupnější. Příčinou je širší uplatnění tzv. technologií dvojího určení v komerční sféře. Také odhalování a prevence ilegálního obchodu s těmito materiály a know-how je stále obtížnější. Jako důsledek prokazují jisté neoficiální systémy potenciální schopnost vyrábět a používat některé z těchto zbraní.

Proč by za daného stavu a situace měla být Aliance méně bezpečnější než její protivníci? Jestliže je taková otázka v dnešní době skutečností, musí hlavní elementy bezpečnosti a obrany Evropy vycházet z dimenze rozvíjení všestranných aliančních schopností.

Nové tendence směřující k aliančnímu pojetí bezpečnosti

Přetrvávající hrozby mezinárodnímu společenství, včetně uplatnění zbraní hromadného ničení, nutí hlásit se k širokému pojetí bezpečnosti. Zevrubné hledisko širší bezpečnosti zahrnuje komplexní propojení politických, vojenských, ekonomických a sociálních faktorů. Tento shrnující přístup vytváří základní předpoklady pro efektivní splnění hlavních bezpečnostních úkolů a umožňuje rozvíjet účinnější spolupráci v bezpečnostní oblasti s ostatními evropskými a euroatlantickými orgány a organizacemi.

Hlavním společným cílem je vybudovat spolehlivou evropskou bezpečnostní a obrannou strukturu, která bude zahrnovat nezbytnou obrannou kapacitu. Jde o dostatečnou kvantitu a kvalitu sil, které osvědčí schopnosti čelit všem předpokládaným hrozbám. Tato způsobilost vyžaduje odpovídající organizační strukturu a spolehlivé řídicí mechanismy, které zajistí stabilitu v celé euroatlantické oblasti. K tomu je nezbytná kooperace s dalšími organizacemi a světovými institucemi, které se v bezpečnostních aktivitách při zvládání krizí vzájemně doplňují a posilují, nikoliv *a priori* vylučují. Jde o ještě účinnější prohloubení vztahů evropské a euroatlantické velikosti.

V tomto ohledu osvědčí nejlepší předpoklady alianční organizace. Jejich podstatou musí být konzultace jak mezi spojenci, tak i při hledání politické shody, týkající se širší bezpečnosti a obranných povinností. Na prvním místě se jedná o realizaci úkolů bezpečnosti a obrany vyplývajících z aliančních závazků. V druhém pořadí to vyžaduje zaručit odezvu na jakoukoli výzvu pramenící z širokého pojetí řízení krizí, včetně operací na řešení krizí (*CRO - Crisis Response Operations*).

Nový jev, který se ukazuje v současném politickém a strategickém prostředí Evropy (i mimo její rámec) naznačuje, že úspěch politiky vedoucí k zachování míru a předcházení krizím a válce, pravděpodobně více než v minulosti bude záležet na pevné a akceschopné, moderně připravené instituci (obránné organizaci). Přitom nejde o nahodilou obrannou organizaci, ale o konzistentní instituci, která své principy zakládá na vojenskopolitických aliančních zásadách. Tyto trendy nezmění ani tvrzení, že jakákoli agrese velkého rozsahu a vznik konfliktu velké intenzity je dnes mnohem méně pravděpodobnější. Neodvratné tendence neovlivní ani snižující se význam a uplatnění vojenského umění, jehož těžiště se přenáší do sféry řešení krizových jevů.

Nové bezpečnostní podmínky přirozeně nabízejí rozsáhlejší příležitosti pro rozvinutí schopností k řízení krizí. Vojenské umění při nich zpravidla ustoupí do pozadí a rozhodující je jejich počáteční etapa, závisející na efektivní a preventivní diplomacii než na vojenské způsobilosti. Úspěch této politiky bude v budoucnosti vyžadovat soudržný přístup, determinovaný politikou společenství demokratických zemí. Jejich

zásady umožní koordinovat vhodná opatření pro řízení krizí na základě jejich výběru a arsenálu použitelných politických a ostatních opatření, včetně vojenských. Pro tyto účely mají podstatný význam konzultace a dohodnuté procedury a mechanismy rozhodovacích procesů, které se osvědčily a jsou stále zakotvené základními principy fungující Organizace severoatlantické smlouvy. Její pozice tak zůstává pro budoucnost zřejmě pevná a nezastupitelná. Aby tuto roli mohla plnit je třeba:

- zachovat dimenzi stabilního transatlantického spojení,
- udržovat účinné vojenské schopnosti, dostatečné pro odstrašení a obranu,
- plnit celou šíři misí v podmínkách rozvíjející se evropské bezpečnostní a obranné identity s celkovou schopností krizového řízení.

Výše uvedené poznatky, stejně jako pokračující aktivity výstavby evropských kapacit pro řešení krizí, stále zřetelněji indikují, že NATO zůstane hlavní organizací pro zajištění bezpečnosti a obrany v Evropě a celé euroatlantické oblasti. Alianční strategické principy v duchu této myšlenky již dnes umožňují, aby NATO sehrálo vedle kolektivní obrany svých členů hlavní roli v krizovém řízení, tj. zejména v operacích vedených mimo čl. 5 Severoatlantické smlouvy, operacích k udržení míru, k vynucení míru, vytváření míru, nastolení míru a předcházení konfliktům podle zásad NATO (v podmínkách EU jde o tzv. petersberské operace).

NATO a EU - společná obrana Evropy

Principiálně nové pojetí strategické koncepce Aliance stanoví, že spojenci musejí být připraveni přispívat k prevenci konfliktů a vést operace reagující na krize, jež nespádají pod článek 5 Severoatlantické smlouvy. Spojenci tím vyjadřují odhodlání vzájemné pomoci na udržení mezinárodního míru a bezpečnosti účastí v mírových operacích, včetně humanitární pomoci a záchranných operacích.

Z uvedeného je patrné, že NATO se s rozvojem **evropské bezpečnostní a obranné identity** (ESDI) bude více podílet s evropskými členy na společné obraně, mezinárodním míru a stabilitě, včetně vytváření mnohonárodních formací v rámci **společné evropské bezpečnostní a obranné politiky EU** (CESDP), která je přirozenou součástí evropského integračního procesu. EU vytvořila nové mechanismy CESDP. Byla změněna smlouva o EU v člancích týkajících se bezpečnosti a byly ustaveny stálé orgány CESDP. Vytváření CESDP EU je součástí evropské integrace a ČR se na tomto procesu již podílí.

Cílem tohoto postupu je celkové posílení evropských schopností pro řešení krizí. EU předpokládá mít po roce 2003 autonomní schopnost rozhodovat o rozmístění vojenských prostředků v síle jednoho armádního sboru rychlé reakce v počtu 60 000 osob, včetně leteckých a námořních sil. Současně je také rozhodnuto o budování nevojenských kapacit EU, zejména policejních a dalších sil.

Přestože se formují samostatné nealianční evropské vojenské organizační struktury a síly, základní postavení vojenské obrany evropského, jakož i euroatlantického prostoru musí vycházet z již osvědčených principů akceschopné Organizace severoatlantické smlouvy. Z historie známe mnoho příkladů různých vojenských dohod, spolků, smluv či jiných armádních seskupení, jejichž existence se vždy zhroutila. NATO jako jediná formace tohoto druhu v dějinách prosadila a splnila v mezinárodním měřítku své politické a vojenské cíle a úkoly.

Aliance se dokázala ve všech aspektech **přizpůsobit novému bezpečnostnímu prostředí** a zajistit v nových podmínkách společnou obranu svých členů. Zároveň je schopna řešit další úkoly spojené s řízením vzniklých krizí uvnitř i mimo hranice Aliance.

Nicméně udržování odpovídajících vojenských schopností a připravenosti ke kolektivní bezpečnosti při společné obraně zůstane základem vojenskopolitických cílů Aliance. Vojenská schopnost s politickou podporou byla, je a bude jádrem způsobilosti NATO zabránit nepředvídaným pokusům o vynucování nebo zastrašování a zaručí, aby vojenská agrese namířená proti Alianci nemohla být vnímána jako naděje na úspěch. To ovšem vyžaduje udržet a posílit nezbytnou vojenskou kapacitu k provádění misí všeho druhu a rozsahu.

Jednotky NATO musí zajistit účinnost bojových akcí a jejich samostatnost. S ohledem na kolektivní obranu v případech obsažených v článku 5 Severoatlantické smlouvy, mnohonárodní vojenské síly Aliance musejí odstrašit jakoukoli potenciální hrozbu. Chtěl bych zde podtrhnout úlohu **mnohonárodnosti kolektivní obrany**. Stále namnoze přetrvává v některých případech mínění o prioritním (odděleném) uplatnění ozbrojených sil ČR v podmínkách mnohonárodního pojetí obrany Aliance.

S tím souvisí, i když už jenom osamocený názor, že je nutné zajistit výstavbu sil a prostředků, které budou schopny se bránit pouze autonomně proti potencionálnímu protivníkovi. To se zdá být v rozporu se zásadami washingtonské smlouvy, tak i principy uvedenými ve strategické koncepci, která v tomto dokumentu stanovila jasný cíl, cituji: „... *V případě, že k útoku dojde, potom je prvořadým cílem neprodleně zastavit postup útočníka a zajistit politické řešení a územní celistvost členských zemí.*“

Uplatnění kombinovaných schopností Aliance

Je nevyhnutelné, aby k zajištění výše uvedených misí Aliance v dohledné budoucnosti udržovala odpovídající kombinaci konvenčních a jaderných sil, které bude potřeba podle situace modernizovat na takové kvalitativní a kvantitativní úrovni, která zajistí minimální obrannou dostatečnost. Vzhledem k rozsahu hrozeb, kterým bude zřejmě nutné čelit, musí si Aliance uchovat nezbytné síly k zabezpečení věrohodného odstrašování a k provedení široké škály kombinovaných schopností. Samotné konvenční síly Aliance nemohou zaručit účinné odstrašování a obranu. Toho lze docílit jen s podporou jaderných zbraní. Specifickým přínosem jaderných zbraní je, že činí riziko agrese vůči Alianci nepřijatelným. Proto zůstávají i v budoucnosti nezbytnými pro udržení míru.

Úvahy o jaderných prostředcích zohledňují radikální změny bezpečnostní situace, včetně **snížení úrovně konvenčních sil** v Evropě a **volnější doby reakce**. Výrazně to umožní zlepšit schopnosti NATO utlumit krizi diplomatickými či jinými prostředky nebo v případě nutnosti zahájit úspěšnou společnou konvenční obranu. Okolnosti, za nichž by se mohlo uvažovat o jakémkoliv použití jaderných zbraní, jsou proto mimořádně nepravděpodobné.

Tento článek podobně jako přizpůsobená strategická koncepce Aliance novému bezpečnostnímu prostředí v Evropě zdůvodňuje, proč se dnes ještě uplatňují vedle konvenčních sil také jaderné zbraně. A jestliže je rozšiřování zbraní hromadného

ničení, a zejména jaderných zbraní mimo Alianci realitou, musí členské země zvládnout metodické a procedurální postupy a rozpracovat tyto otázky do dokumentů a metodik. Komplexní otázky bezpečnosti a obrany, které je schopna Aliance v plném rozsahu zajistit, ukazují na nezastupitelnost aliančních vazeb a nutnost jejich rozvíjení pro zajištění stability a míru euroatlantického regionu dnes i v budoucnosti.

Mění se principy rovnováhy

Opravdovou revolucí v celém dosavadním systému mezinárodní bezpečnosti se má stát realizace amerického plánu na vybudování nepropustné raketové obrany. Tým nového prezidenta George W. Bushe dal již jasně na srozuměnou, že „rovnováha strachu“, resp. „psychologie hromadné sebevraždy“, která je až dosud pojistkou před vojenským konfliktem světových mocností, nemá v novém tisíciletí co dělat. Přepsáním obranné doktríny USA byl pověřen jeden z nejnekonvenčnějších myslitelů Pentagonu - Andrew Marshall. Jeho plán pro 21. století a další expertizy mají vyústit v rozhodnutí, zda Američané přikryjí protiraketovým deštníkem pouze své území, či se o něj podělí se svými spojenci. Pokud se podaří dosáhnout dohody společně sdíleném štítu, který pomohou vybudovat Američané spolu s Evropany a Rusy, vznikne dostatečně účinná obrana proti hrozbám ze strany problémových států či teroristů.

V každém případě, evropský vojenský potenciál, vycházející z formování sil na základě společné evropské bezpečnostní a obranné politiky EU (CESDP), se stane důležitým doplňkem celkového zajištění bezpečnosti a obrany. Navíc existují i určitá propojení mezi americkou národní raketovou obranou (NMD) a CFSP. Je tu mnoho podobností. Lze očekávat, že nový multipolární bezpečnostní systém, který nebude založen na odstrašování a vzájemném ohrožení (respektive zničení), ale na zásadách účinné obrany, povede ke vzniku globálně sdíleného obranného systému.

* * *

Strategické otázky bezpečnosti a obrany Evropy souvisejí se změnami politického prostředí celého euroatlantického prostoru. Vzhledem k předpokládaným bezpečnostním výzvám 21. století budou výše uvedené faktory patřit k důležitým aspektům obrany Evropy a euroatlantického prostoru, včetně vzájemné provázanosti konvenčních i jaderných sil. A je to Organizace severoatlantické smlouvy, která má předpoklady v politické i vojenské rovině osvojit si celé spektrum otázek jak společné kolektivní obrany svých členů, tak i řízení krizí. Proto zůstane i v budoucnosti hlavním garantem pro zajištění otázek bezpečnosti a obrany Evropy a celém euroatlantického regionu.